PAPER DETAILS

TITLE: BIREY VE TOPLUMUN DIZAYN EDILEBILIRLIGI AÇISINDAN LIBERAL TEORI - POZITIVIZM KARSILASTIRMASI

AUTHORS: Muhittin BILGE

PAGES: 61-76

ORIGINAL PDF URL: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/803127

|GOSOS |Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Gaziosmanpasa University Social Sciences Researches Journal

(Yaz 2016) 11/1: 61-76 / (Summer 2016) 11/1: 61-76
Doi Number:http://dx.doi.org/10.19129/sbad.42

BİREY VE TOPLUMUN DİZAYN EDİLEBİLİRLİĞİ AÇISINDAN LİBERAL TEORİ - POZİTİVİZM KARŞILAŞTIRMASI*

Muhittin BİLGE*

Öz

Birey ve toplum ilişkisinin, hem siyasal hem de sosyal açıdan beşeri bilimler için taşıdığı önem bir vakıadır. Bu sebeple, birey ve toplumun yapısı, ilişkileri ve bu ilişkilerin temel dinamiklerine dair önceledikleri argümanlara ilişkin olarak birçok düşünce/ideolojik yaklaşımın karşılaştırmalı bir şekilde beşeri bilimlerin değişmez konularından birisi olduğunu bilmekteyiz. Bu düşünce biçimlerinden olan liberalizm ve pozitivist anlayışın da, birbiriyle hem ontolojik hem de epistemolojik açıdan çok ayrı, hatta taban tabana zıt birer birey ve toplum geometrisi çizdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Biz bu çalışmada, toplumu canlı bir organizmaya benzeterek bu organizmanın işleyişinin bütünden soyutlanarak yapılamayacağını, tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi toplumun işleyişinde de yasaların olduğunu öne sürerek, insanın ödevinin olaylar arasındaki değişmez yasaları bularak toplumu dizayn etmek/edebilmek olması gerektiğini söyleyen pozitivizm ile; bireyi merkeze alan ve toplumun tek tek bireylerin toplamından başka ve fazla bir şey olmadığını söyleyerek, toplumsal yapı ve değişimleri anlama ve açıklamanın biricik yolunun bireyden geçtiğini, dolayısıyla da, toplumun total bir yapı olarak, dizayn edilmeye müsait bir karakteri içkin olmadığını öne süren liberalizmin arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak, "birey ve toplumun dizayn edilebilirliği" açısından aralarındaki karşıtlık ve paralellikleri ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Birey, toplum, bireyselleşme, liberalizm, pozitivizm.

COMPARING LIBERALISM AND POSITIVISM ON DESIGNABILITY OF THE INDIVIDUAL AND SOCIETY

Abstract

That is the fact that the relationship between the individual and society has an importance for human sciences from both social and political aspects. Therefore we know that various comparative thought/ ideologic approaches in relation to the structure betweeen the individual and society and the prioritised arguments regarding the basic dynamics of that structure form one of the constant issues of human sciences. Liberal and positivist thinking as the samples of such forms of thought differs severely both ontologically and epistemologically from each other and possesses a projection on the relation between indivual and society which is

* Makale Geliş Tarihi: 27.04.2016. Yayın Kabul Tarihi: 20.05.2016.
* Dr., Siyaset Bilimci. E-posta: mnbilge@yahoo.com

dramatically contrary to each other.

In this paper, we aim to reveal adverseness and parallelism in terms of "designability the individual and the society" by comparing pozitivizm which asserts that people's efforts should mainly be about both finding the constant laws between incidents and designing society/able to design society by accepting that as in natural sciences there are some rules in the mechanism of the society so the society seems like an living organism and this organism cannot be aparted from its whole structure, with liberalism which asserts that because of being person oriented and a whole structure of the society, it doesn't have a practicable character to be designed.

Key Words: Individual, society, individualization, liberalism, positivism.

GİRİŞ

Birey ve toplum ilişkisi, beşeri bilimlerin en temel problematiklerinden biri olarak, hem ontolojik hem de epistemolojik açıdan yoğun ilgi ve farklı değerlendirmelere konu olmuş, buna ilişkin yaklaşımlar beşeri bilimlerin diğer alanlarındaki farklı anlayışlara da temel teşkil edecek işlevsel roller üstlenmiştir. Birey ve toplumun yapısı, ilişkileri ve bu ilişkilerin temel dinamiklerine dair önceledikleri argümanlar açısından liberalizm ve pozitivizmin oldukça farklılık arz eden iki yaklaşım olduğu bir vakıadır. Bu iki yaklaşımın hem ontolojik hem de epistemolojik açıdan çok ayrı, hatta taban tabana zıt birer birey ve toplum geometrisi çizdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Aşağıda daha kapsamlı görüleceği üzere, toplumu canlı bir organizmaya benzeten ve bu organizmanın işleyişinin bütünden soyutlanarak yapılamayacağını, dolayısıyla da toplum dediğimiz büyük organizmanın organları olarak bireylerin, toplumdan soyutlanarak kendi başlarına ele alınmasının anlamsız ve yetersiz olduğunu öne sürerek, tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi toplumun işleyişinde de yasaların olduğunu ve insanın amacının da olaylar arasındaki değişmez yasaları bularak toplumu dizayn etmek/edebilmek olması gerektiğini söyleyen pozitivizm ile; bireyi merkeze alan ve toplumun tek tek bireylerin toplamından başka ve fazla bir şey olmadığını söyleyerek, toplumsal yapı ve değişimleri anlama ve açıklamanın biricik yolunun bireyden geçtiğini, dolayısıyla da, toplumun total bir yapı olarak, dizayn edilmeye müsait bir karakteri içkin olmadığını öne süren liberalizmin, birey ve topluma bakışlarında, de yukarıda da belirttiğimiz üzere, bir arada anılamayacak kadar büyük bir farklılık olduğu görülmektedir.

Biz bu makalede, her iki düşüncenin, birey ve toplum arasında kurduğu bağın büyük farklılıklar içermesine rağmen, toplumsal olguların, Durkheim'in ifadesiyle, "şeyler" gibi incelenebilir (Durkheim, 2010: 38), dolayısıyla da istenilen biçimde şekillendirilebilirliğine ilişkin olarak, benzer sonuçlara yol açabilecek bazı paralellikler arz ettiğini göstermeye çalışacağız. Böylelikle, liberalizmin, bireyden bağımsız bir zâtiyeti olmadığı anlayışının doğal sonucu olarak, toplumun, üzerinde mühendislik uygulanarak, dönüştürülmeye müsait bir yapı teşkil etmediği düşüncesinin, aslında çok da muhkem temellere sahip olmadığı ve bu temelleri, bizzat liberalizmin birey ve topluma ilişkin perspektifinden kaynaklanan bazı izdüşümlerin zayıflattığını ortaya koyma çabası içerisinde olacağız.

BİREY VE TOPLUM

Girişte de belirttiğimiz üzere birey ve toplum arasındaki ilişkilerin niteliği beşeri bilimlerin en tartışmalı konularından biridir. Bu nedenle, pozitivizm ve liberalizm açısından bu ilişkinin fotoğrafını çekmeden önce birey, bireyselleşme ve topluma ilişkin bir projeksiyonda bulunmak yararlı olacaktır.

Kişilik, kimlik, şahsiyet gibi çeşitli kavramlarla da tanımlanıp anlamlandırılmaya çalışılan ve Lâtince "individuum" sözcüğünün Batı dillerine çevrilmesinden türemiş olan "birey"in; kendisi ve dünya hakkında sorular sorarak cevaplar aramak ve bu cevaplara uygun bir tutum ve davranışa sahip olmak, kendisiyle ilgili durumlar karşısında sorumluluklar da üstlenerek kararlar verebilmek gibi temel özelliklere sahip bir varlık olduğu söylenebilir (Etan, 1997: 237). Mounier, bireye ilişkin olarak, psikolojik ve sosyolojik araştırmaların insanın gerçek varlığı hakkında bizi yeterince bilgilendirmediğini söyleyerek, insanın sürekli yeni şekiller aldığını ve böylece soruşturmadan geriye maddi bir yığın kaldığını belirtir. Ona göre gerçek "ben", her zaman olayların ve insanların gölgesinde kalan bilincin derinliğine gömülmekte, görünüşteki "ben" ise birey adını almaktadır (Dindar, 1988: 29).[1]

Horkheimer'e göre, bireyden bir tarihsel varlık olarak bahsederken kastedilen sadece insan türünün bir üyesinin uzay-zaman içindeki duyusal varoluşu değil, bunun

[1] Fert (individu) ve şahıs (personne) sözcüklerinin anlamını farklı bir şekilde kullanan Mounier, şahsı kendisini ön plana çıkarmayıp, başkasına uyabilen bir varlık olarak tarif ederken, ferdi, bencilce güvence isteyen, başkalarından ayrılarak kendi üstüne kapanan varlık olarak görür. Ancak, Mounier insanı, "fert" ve "şahıs" olarak, iki bağımsız unsura bölmez. Ona göre, insan daima birdir ve onda ferdiyetçilik yönüyle şahsiyetçilik yönü, sürekli olarak vardır ve eylemlerinde her biri hürdür. Bkz., a.g.e., s. 15,31.

yanı sıra, bilinçli bir varlık olarak kendi bireyselliğinin farkında oluşu ve kendi kimliğini tanıyışıdır (Horkheimer, 2002: 67).

Bireysellik denilen olgunun, Rönesans'ın ürünü olduğu konusunda genel bir mutakabat vardır. Bununla, bireyin ortaçağdaki ortaklık biçimlerinden, hayatının faaliyetlerinin ve temel saiklerini homojenleştirici gruplar içinde kısıtlamış biçimlerden içsel ve dışsal olarak kurtulmuş olması kastedilir. Söz konusu biçimler, bireyin sınırlarının bulanıklaşmasına yol açmış, kişisel özgürlüğün, bünyevi biricikliğin ve kişinin sorumluluk hissinin gelişmesinin önünde büyük bir engel teşkil etmiştir (Simmel, 2009: 211). Simmel ortaçağın her türlü bireysellik izinden yoksun olup olmadığı meselesi bir yana, ilkesel bir problematik olarak bireyselliğin üzerindeki bilinçli vurgunun Rönesans özgü bir gelişme olduğunu söyler. Ona göre Rönesans bireyde, güç sahibi olma, temayüz etme, şan şöhret sahibi olma isteğini daha önce şahit olunmadık bir ölçüde yaygınlaştırarak gerçekleştirmiştir ve Rönesans insanının hırsına, kendine aşırı şekilde düşkünlüğüne, eşsiz ve biricik olmaya yaptığı vurguya bağlanan temayüz etme odaklı bireyciliğin davranışsal gerçeği budur(Simmel, 2009: 211).

Birey ve bireyselleşmeyi merkeze alan bir anlayışın ifadesi olarak "bireycilik" teriminin ilk kullanımları, Fransızca biçimiyle, "individualisme" Aydınlanma düşüncesi ve ondan mülhem Fransız Devrimi'nin bireyi öne çıkaran anlayışına karşı gösterilen tepkiye bir cevap olarak ortaya çıkmıştır (Lukes, 2006: 14). Bireycilik kelimesini bilindiği kadarıyla ilk1820'de De Maistre kullanmış olup, sistemli olarak kullanan ise 1820'lerin ortalarından itibaren Saint Simon olmuş ve onun etkisiyle terim, 19. yüzyıldan itibaren, Fransa'da çok geniş bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır(Lukes, 2006: 15). 19. yüzyılın ortalarından itibaren ise, Protestanlar ve 19.yüzyılda fizyokratlar tarafından ortaya atılan "laissez faire, laissez passer" "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler!" şeklindeki klasik iktisat kuramını savunanlar da kendilerine bireyci demeye başlamışlardır (Lukes, 2006: 18). Ancak Lukes'in belirttiğine göre, Fransız düşüncesinde "individualisme'nin genellikle toplumsal çözülmenin kaynaklarından biri olarak algılandığı görülmektedir. Bunu yine Lukes'in katolik Louis Veuillot'tan aktardığı şu ifadeler açıkça ortaya koymaktadır:

> *"Fransa'nın baş belası bilinmiyor değil; herkes ona aynı adı veriyor; bireycilik. Bireyciliğin egemen olduğu bir ülkede, artık toplumun, olağan koşullar içinde olmadığını görmek çok zor değil; zira toplum çıkar ve*

> *düşüncelerin birliğidir. Oysa bireycilik sonsuz derecede bölünmek demektir. Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için, bu toplumdur; herkes kendisi için ve Böylelikle herkes herkese karşı ise bireyciliktir."* (Veuillot, 1843: 132-133, aktaran, Lukes, 2006: 19).

Dönemin Fransa'sındaki önemli değerlendirmelerden biri de Tocqueville tarafından yapılır. Ona göre bencillik erdemi köreltir, bireylerin toplum yaşamından kayıtsızca elini eteğini çekerek, özel alana çekilip birbirlerinden yalıtılmasına ve toplumsal bağın zayıflamasına ön ayak olan bireysel tutum ise, ilk bakışta toplum hayatının erdemlerini zayıflatır, uzun vadede bütün diğer erdemlere saldırır ve yok eder. Böylelikle, saf bencillik haline dönüşür (Tocqueville, 1994: 167).

Lukes, bireyciliğin, kapitalizmi ve liberal demokrasiyi esas selamladığı yerin ise, ABD olduğunu söyler. Ona göre bireycilik, doğal haklar felsefesiyle, serbest girişim fikri ve Amerikan rüyasıyla değişik zamanlarda ifade edilmiş geniş bir ideolojik anlayışın sembolik kilit sözcüğü olmuştur (Lukes, 2006: 37). ABD'de bireycilik ne toplumsal çözülmenin kaynaklarıyla veya istikbaldeki uyumlu toplumsal düzene sancılı geçişle, ne de biricikliğin güçlendirilmesi veya organik toplumla ilgilidir; tam tersine eşit bireysel hak ve özgürlüklerin, sınırsız yönetimin, laissez-faire'in, doğal hukuk ile fırsat eşitliğinin, ahlâkî gelişimle ağırbaşlılığın kendiliğinden birleştiği toplumda ilerlemenin fiili olarak gerçekleşmesiyle ilgilidir (Lukes, 2006: 37).

Hayek, bireyciliğin çok katmanlı anlamlar yüklenen yapısına dikkat çekerek, hiç bir politik terimin "individualism" kadar, bu anlam yükleme çeşitliliğinden mustarip olmadığını söyler. Bireyciliği doğru ve yanlış olmak üzere ikiye ayıran Hayek'e göre doğru bireycilik; insanın sınırlılıklarının farkında olduğu, dolayısıyla da kazanımlarını kısmi aklı ve sınırlı yeteneklerine rağmen elde ettiğini öngören bireyciliktir. Yanlış bireycilikte ise insan akla aşırı güç atfeden ve insanın tüm yapıp etmelerinin kendi aklının ürünü olduğu inancı söz konusudur (Hayek, 1948: 2,8). Doğru/gerçek bireyciliğin John Locke'dan çizgisinden gelen faydalı bireycilik olduğunu belirten Hayek, (Hayek, 1948: 4). doğru bireycilikle demokrasi arasındaki ilişkiye de dikkat çekerek, bu bireyciliğin sadece demokrasiye inanmakla kalmadığını, aynı zamanda demokrasi idealinin bu bireyselliğin temel prensiplerinden ivme aldığını/alacağını söyler (Hayek, 1948: 29).[2]

[2] Lukes de, terimin tarihçiler ve toplumbilimciler tarafından farklılaşan bağlamlarda epeyce değişik çağrışımlara yol açacak şekilde kullanılmaya müsait olduğunu örneklerle anlatır ve

Yukarıda da belirtildiği üzere beşeri bilimlerin en tartışmalı konularından biri olan birey-toplum ilişkisi ve toplumsal yapının mahiyetine ilişkin olarak liberalizm ve pozitivizme kaynaklık eden iki önemli damar vardır. Bunlardan biri, toplumun tek tek bireylerin toplamından ibaret gören ve bireyin dışında ondan bağımsız bir toplum düşünülemeyeceğini öngören birey merkezli akım; öbürü ise, toplumun tek tek kendisini oluşturan bireylerden daha öncelikli ve kendine has dinamizmi olduğunu söyleyen akım. A.D. Lindsay, ilk anlayışın bireyci köklerini Epikurosçuluğa kadar götürerek şunları söylemektedir:

"Toplumun, bireylerin toplamından başka bir şey olmadığı görüşü; devlet hukuk ve adaletin en iyi durumda bile zorunlu olduğu iradesi; psikolojik atomculuğun ve hazcılığın kabulüne yol açan aklın bilimsel tavrı; gönüllü ortaklık ve sözleşme ilişkisi üzerine kurulu yüksek değerler." (Lindsay, 1930-1935: 647, aktaran Lukes, 2006: 51).

Liberalizmle ilgili bölümde daha geniş biçimde ele alınacak bu anlayış, toplumsal dinamiğin itici gücü olarak bireyi görür. Buna göre, bireyden ayrı, bireyi dışarıda bırakan bir toplumun varlığından söz edilemez, toplumsal olgu ve olayların anlaşılması ve açıklanabilmesinin biricik yolu bireyden geçmektedir.

Toplumun tek tek bireylerin toplamından öte bir zâtiyeti olduğu düşüncesini ise Aristo'nun, toplum ve devleti; birey ve aileden önceye alarak, bütünü parçadan daha önemli bulan yaklaşımına kadar götürmek mümkündür. Daha sonra çeşitli bilim ve düşünce adamlarınca sistematize edilerek geliştirilen bu yaklaşım, ilk bölümde dile getirilen bireyciliğe yönelik eleştirilerden de beslenen bir diyalektikle birey merkezli toplum anlayışına karşı çıkarak, toplumun kendine ait bir ruhu olduğunu ve bunun bireysel çözümlemelerle anlaşılmasının mümkün olmadığı öne sürer.

Biz, aşağıda pozitivizm ve liberalizm başlığı altında hem bu iki anlayışın temel paradigmalarını hem de toplumsal yapının dizayn edilebilirliğiyle ilgili olarak birbirleriyle telif edilemez görülen bu paradigmaların koşut ve/ya da birbirlerine dönüşebilen özellikleri haiz olup olmadıklarını tartışacağız.

Bireyciliğin Temel Düşünceleri'ni onbir başlık altında toplayarak inceler. Bu başlıklar şu şekildedir; 1) İnsanın Yüceliği, 2) Özerklik, 3) Mahremiyet, 4) Kendini Geliştirme, 5) Soyut Birey, 6) Siyasal Bireycilik, 7) İktisadi Bireycilik, 8) Dinsel Bireycilik, 9) Ahlâksal Bireycilik, 10) Bilgikuramsal Bireycilik, 11) Yöntembilgisel Bireycilik. Daha geniş bilgi için bkz.,Lukes, a.g.e., s. 58-158.

Pozitivizm ve Liberal Teorinin Birey ve Topluma İlişkin Yaklaşımı

Pozitivizm, bilimsel bir yönteme işaret etmek amacı ve bu yöntemin felsefeye uygulanması anlamında ilk kez Saint Simon tarafından kullanılmıştır. Daha sonra Auguste Comte ile birlikte felsefi bir hareketin ismi haline geldiği görülen pozitivizm sadece bir ekol olarak felsefede değil, bilimde, sanatta, edebiyatta, hukukta belirli bir düşünce biçimini ifade eder olmuştur. Felsefi bir görüş olarak pozitivizmin temel özelliği bilimi tek geçerli bilgi türü olarak görmesi ve olguları bilinebilen ve üzerinde inceleme yapılabilecek biricik obje kabul etmesidir (Ural, 1986: 17,18). Bu anlayış açısından sadece doğrulanmış bilgiler bilimin konusu olabilir. Çünkü bilim, görebildiğimiz, işitebildiğimiz ve dokunabildiğimiz şeyler üzerine kurulur ve bu nedenle, yani doğrulandığı için de tek güvenilir bilgidir (Chalmers, 1994: 31).

Çıkış noktasını dolaysız olgular, yani doğal ve toplumsal süreçlerin duyusal olarak algılanabilen yüzeysel fenomenleri oluşturan pozitivizmin (Özügül, 1991: 15). kurucusu Comte, sadece aşkın (transandantal) olanı reddetmekle kalmamış, metafiziği insanlık tarihi dışına itmiştir (Giddens, 2002: 244). İnsanlık düşüncesinin günümüze kadar, teolojik, metafizik ve bilimsel olmak üzere üç farklı aşamadan geçtiğini söyleyen Comte şu şekilde devam eder:

> *" …teolojik ya da kurgul hal; metafizik ya da soyut hal; bilimsel ya da pozitif hal. Başka bir deyişle, insan zihni, doğası gereği, tüm araştırmalarında, her şeyden önce karakterleri farklı olan, ve hatta kesinlikle birbirine zıt olan bu üç felsefe yapma yöntemini kullanır; önce teolojik yöntem, sonra metafizik yöntem ve son olarak pozitif yöntem. Bundan dolayı üç çeşit felsefe ya da tüm fenomenlere dair üç çeşit genel kavramlar sistemi birbirine ters düşer: Birincisi insan zihninin zorunlu hareket noktasıdır; üçüncüsü insan zihninin sabit ve belirgin halidir; ikincisi yalnızca bir geçişi teşkil eder."* (Comte, 2001:32,33).

"Üç hal yasası" olarak meşhur olan bu aşamaların ilki olan teolojik halde, evrenin tüm görünür anormalliklerini açıklayan doğrudan ve sürekli doğaüstü etmenlerin göz önünde tutulduğu yani tinsel varlıkların eylemleriyle belirlenen bir evren kavrayışı söz konusudur. Metafizik halde- ki Comte'ye göre bu hal esasında ilkinin basit bir dönüşümünden başka bir şey değildir- doğa-üstü etkenlerin yeri soyut güçlerle, dünyanın çeşitli varlıklarının içinde olan gerçek kendiliklerle yani cisimleştirilmiş soyutlamalarla doldurulmuştur (Comte, 2001: 33). Teolojik aşamada

hareket halinde bulunan tinselliklerin yerini bu aşamada soyut özne almış ve böylece düşüncenin sabit ve belirli aşaması olan pozitif aşamaya gelinmiştir (Giddens, 2002: 247). Comte'un ifadesi ile bu pozitif halde:

> *"Mutlak kavramları elde etmenin imkansızlığını kabul eden insan zihni, kendini yalnızca iyi düzenlenmiş akıl yürütmenin ve gözlemin kullanımıyla, fenomenlerin gerçek yasalarını yani onların değişmez art arda geliş ve benzeşim ilişkilerini keşfetmeye adamak için, evrenin başlangıcını ve yöneldiği yeri aramaktan ve fenomenlerin asıl nedenlerini öğrenmeye vazgeçmekten vazgeçer"* (Comte, 2001:33).

Comte'un devamında belirttiği üzere, hadiselerin biricik harekete geçirici nedenlerini aramak yerine, gözlem ve akıl yürütme yoluyla fenomenlerin kanunlarını keşfetmeye yönelir (Comte, 2001:34).

Görüldüğü gibi, ilk evrede doğal hadiselerin doğa-üstü güçlere izafe edilmesi, ikinci evrede ise doğa-üstü güçler yerine soyut kuvvetlerin bu olaylara sebep olduğu inancı bu üçüncü evrede bambaşka bir paradigmaya dönüşmektedir. Bu bakış açısına göre artık olgu ile değer, olan ile olması gereken arasında kesin bir ayrım söz konusudur. Öznenin olgulara hiçbir müdahalesinin olamayacağını, sadece olgulardan çıkarak yasalara ulaşacağını söyleyen bu anlayış, iki olgu arasındaki ilintiyi "doğa kanunu" olarak ifade etmektedir. Bu anlayış, belirli bir olgunun beraberinde düzenli olarak bir diğer olguyu saptayabilirsek, bu bilgimizi ilerleten bir buluştur ve böylelikle ileride olacak bir gelişmeyi de önce gelen bir olgudan çıkarmak mümkündür diyerek, toplum bilimlerinin de yasalarının olabileceğini ileri sürmektedir (Mardin, 1993: 76). Yani pozitivizm sadece doğayı değil, doğa ya da toplumsal hayatı da, insan öznesinin dışında kalan, dolayısıyla da nesnel bir biçimde incelenmeye ve/veya dönüştür-ülmeye uygun bir yapı olarak görmektedir. Böylelikle, pozitivizmin bilim alanında olgusal olmayanın bilgisinin olmayacağı/olamayacağı dolayısıyla da bilime konu edilemeyeceğine dair yaklaşımının siyasal/toplumsal alana da yansıdığı görülmektedir. Şöyle ki, nasıl ki bilimsel alanda gözlem ve deneylerle sınanamayacak olguların varlığı söz konusu olmayacaksa, toplumsal/siyasal alanda da olgusal bir içerik taşımayan "değer"ler söz konusu edilmeyecektir. Levent Köker'in ifadesi ile: *"'Üç hal yasası'ndaki 'bilimsel' olanın 'metafizik' olana üstünlüğü formülasyonunun doğurduğu metafizik aleyhtarlığı"* (Köker, 1990: 19). siyasal/toplumsal alana ilişkin yaklaşımında da belirleyici olan pozitivizme göre toplum, dinin, metafiziğin olgusal

olmayan dolayısıyla da sınanamayan "iyi", "doğru" vs. gibi ilkeleriyle dizayn edilemez, toplumu pozitif bilimin yasalarıyla dizayn edip yönetmek gerekmektedir. Birey ise değer taşıyıcı özne olarak pozitivizm açısından zaten dikkate değer bir aktör değildir. Çünkü, tıpkı doğadaki gibi toplumu da yöneten/yönetecek yasaların varlığını öngören pozitivizm açısından, olgu-değer ayrımının toplumsal alana yansıması olarak bireylerin, birer nesne olmaktan öte bir anlamı yoktur ve bu, yukarıda da değinildiği üzere, dayandığı temel paradigmalar açısından da çok anlaşılır bir durumdur. Kuşkusuz pozitivizmin "değer yüklü" olanı anlaşılmaz ve açıklanamaz gören bu toptancı ve tahakkümcü yaklaşımına yönelik olarak hem bilgi ve bilim bağlamında, hem de toplumsal/siyasal bağlamda dile getirilen yetkin ve sarsıcı eleştiriler bu makalenin konusu dışında kalmaktadır. Bu nedenle biz, pozitivizmin "değerler"e ilişkin temel negatif yaklaşımının, ister birey öncelikli toplum isterse de toplum öncelikli birey açısından olsun birey-toplum ilişkisini ve toplumsal/siyasal tablodaki anlamlı bir çok hareketin anlaşılması ve açıklanabilmesini neredeyse imkansız kılacak bir özelliği içkin olduğunu belirterek liberalizmle ilgili kısma geçmek istiyoruz.

Liberalizmi 1215 Magna Carta'ya hatta Yunan Polis'ine kadar götürenler varsa da, genel olarak Locke'un eserleriyle doğduğu ve özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda gelişmesini tamamlayarak olgunlaştığı üzerinde bir ittifak vardır. İspanyolca asıllı olduğu ve literatüre ilk 19.yüzyılda girdiği ifade edilen terimin, basitçe, "özgürlükçü bir sosyal, siyasal ve ekonomik sistemi" ifade ettiği söylenebilir (Yayla, 1993: 144).

Genellikle, klâsik ve sosyal liberalizm olarak olarak iki gruba ayrılan liberalizmin, başlangıcı ve bir sosyal teori olarak olgunlaşması klâsik liberalizm ile olmuştur (Yayla, 1993, 145).[3] Klâsik liberalizm ile sosyal liberalizmin temel unsurları göz önüne alındığında, birbirinden çok farklı elementler içeren bu iki teorinin aynı adla

[3] Kuşkusuz , Mustafa Erdoğan'ın da belirttiği gibi, günümüzde "liberalizm" terimi, ortak noktaları kadar farklılıkları da ifade eden bir terim haline gelmiştir. Liberalizm deyince, 19.yüzyılın ortalarına kadar sadece klâsik liberalizmin anlaşılırken; 1880'lerden itibaren terim, "sosyal liberalizm" veya "yeni liberalizm" olarak anılan ve demokratik sosyalizmden mülhem bir yaklaşımı da ifade eder biçimde dillendirilmeye başlanmıştır. (Bkz. Mustafa Erdoğan, "Hangi Liberalizm", *Diyalog,* 1996, S.1, s. 228). Liberalizme olan farklı yaklaşımların değerlendirilmesi farklı bir konudur ve bu makalenin kapsamı dışındadır Bu sebeple biz bu makalede, klâsik liberalizm ile diğer liberal anlayışların özgürlük anlayışının kısa bir karşılaşmasını yaptıktan sonra, bireyselliğe yaptığı vurgu ve özgürlüğe yüklediği negatif anlam itibariyle diğer liberal yaklaşımlardan daha başından beri ayrı bir yerde duran ve "klâsik liberalizm"i merkeze alacağız.

anılmasının şaşırtıcılığına dikkat çeken Yayla, klâsik liberalizmin, negatif özgürlük, negatif adalet, bireycilik, liberal rasyonalizm, devletin sosyal hayattaki hareket alanının daraltılması, kendiliğinden gelişen sosyal düzen, müdahalesiz piyasa ekonomisi gibi özellikleri haiz olmasına karşın; sosyal liberalizmin, pozitif özgürlük, toplumculuk, sosyal adalet, devletin toplum ve birey üzerinde daha fazla etkili olması, pozitivizmin belli ölçülerde benimsenmesi gibi, klâsik liberalizme neredeyse taban tabana zıt ilkeler üzerinde yükseldiğini söyler (Yayla, 1993: 145).[4] Birey ve Bireycilik, Özgürlük, Kendiliğinden Doğan Düzen ve Piyasa Ekonomisi ve Sınırlı (Gece Bekçisi) Devlet, olmak üzere dört önemli özelliğiyle nitelenen (Yayla, 1993: 149) liberalizmin, bu özelliklerin hangisi açısından ele alınırsa alınsın, modern bireycilikten ayrılmadığı görülür. Toplumsal grubun birey üzerinde tahakküm oluşturmasına eğilimli kolektif bakışa karşı çıkarak bireye toplum karşısında öncelik tanıyan (Berten-Silveria-Pourtois, 2006:189) liberal teorinin bireye verdiği önem, Yayla tarafından şu şekilde vurgulanmaktadır:

> *"Klâsik liberalizmin, tek vasıflı bir tanımını yapmamız istenseydi, liberalizm bireyi esas alan ve bu çerçevede kural ve kurumlar geliştiren, daha doğrusu bir evrim süreci içinde kendiliğinden gelişen kuralları ve kurumları bireysel insan gerçekliği çerçevesinde açıklamaya çalışan bir sosyal teoridir demek yeterli olurdu"* (Yayla, 1993: 149).

Klâsik liberalizmin bireyciliğinin her şeyden önce ontolojik bir bireycilik olduğunun üstünde duran Yayla, liberalizmin, beşerî ilişkilerin merkezine bireyi koyduğunu vurgular. Buna göre, birey "toplum", "halk", "millet" gibi sosyal bütünlerin yapısından daha somut ve gerçektir. Birey, toplumsal tüm yapı ve kurumların esasını oluşturmaktadır ve toplum, halk ve/ya da başka bir kolektif bütünden çok daha önemlidir (Yayla, 1993: 150). Dolayısıyla, ontolojik açıdan bireyi merkeze alarak toplumu ikinci plana iten bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak da, toplumsal yapı bireyden yola çıkılarak değerlendirilmekte yani liberalizm sadece ontolojik açıdan değil metodolojik açıdan da bireyci bir tutum sergilemektedir.

[4] Yayla, klâsik liberalizmin pozitivizmle olan bağıyla ilişkili olarak da klâsik liberal rasyonalizmin, sosyal dünyadaki olayların, fiziki dünyadaki olaylar gibi yasalara bağlanamayacağını öngördüğünü, dolayısıyla sosyal bilimlerin amacının sosyal dünyadaki ampirik düzenlilikleri keşfetmek olduğu inancını reddettiğini ve fakat değerlerin sosyal bilim alanına katılmaması gerektiği yani olgu-değer ayrımı anlamına gelen yaklaşımıyla da pozitivist olduğunu söyler. A.g.e., s. 201.

Liberalizmin birey ve bireyciliğe verdiği önemle bağlantılı olarak özgürlüğe yaptığı vurguya da değinmek gerekmektedir. Çünkü liberal düşünce geleneğinde özgürlük, hemen hemen her yazar tarafından üzerinde önemle durulmuş bir hususdur. Bir açıdan liberalizm bir özgürlük teorisidir ve liberalizm kelimesinin etimolojik temelleri ile özgürlük ve serbestlik arasında kopartılamaz bir bağ vardır (Yayla, 1996: 49).

Liberal düşüncenin özgürlük anlayışının referans alındığı en önemli kaynaklardan biri olan "On Liberty" kitabında J.S.Mill'in, vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğü arasında yakın bir bağ kurduğu ve ifade özgürlüğünün de düşünce özgürlüğünün olmazsa olmazı olduğunu temellendirmeye çalıştığı görülür. Özgürlüğü birey olma ile ilişkilendirerek, ferdiyeti, "saadetin önemli unsurlarından"(Mill, 1997: 106) biri olarak gören ve insanların düşünce ve eylemlerinde özgür davranmalarının da ancak başkalarına zarar vermesi durumunda toplum ve/ya da devlet tarafından engellenebileceğini düşünen Mill'e göre: "*Her hangi bir ferdin hareketinden cemiyete karşı mesul olabileceği kısım, o hareketin başkalarına taalluk eden kısmıdır. Yalnız kendisini ilgilendiren kısmında, onun istiklâli, hak olarak mutlaktır*" (Mill, 1997: 18).[5]

Yukarıda bireycilikle ilgili fikirlerine yer verdiğimiz çağdaş liberal düşüncenin başta gelen temsilcilerinden Hayek'de de özgürlüğün önemli bir yer tuttuğu görülür. Hayek, liberalizmin, diğer özgürlük anlayışlarından tefrik edilmek gayesiyle "negatif özgürlük" olarak adlandırılan özgürlük anlayışının birey merkezli bir anlayış olduğunu vurgular. Hayek'e göre, bireyin özgür eyleminin belirleyicisi başkaları değil sadece kendi özgür irade ve arzusudur (Hayek, !978: 21). Bu sebeple liberal düşüncenin özgürlük anlayışı, bireyin herhangi bir dış zorlama olmadan, kendi iradesiyle hareket edebilmesi üzerine kurulmuştur (Hayek, !978: 21).

1971'de yayınlanan "A Theory of Justice" adlı kitabıyla büyük etki doğuran liberal düşünür Rawls'ın, temel paradigmasını adalet üzerine kurduğu, adaleti de eşitlik ve özgürlüğün biricik sağlayıcısı olarak temellendirdiği görülür. Adaleti

[5] Kuşkusuz, Mill'in özgürlük anlayışı, tüm öğeleriyle liberallerin benimsediği bir anlayış değildir, ancak düşünce özgürlüğüne yaptığı vurgu ve temellendirme yöntemiyle liberallerin özgürlük anlayışına verdiği ilham da yine liberallerce teslim edilmektedir. Gerek Mill'in özgürlük anlayışına yönelik liberal eleştirilerin yoğunlaştığı hususlar, gerekse de liberal teorinin dayandığı negatif özgürlük anlayışıyla, kolektif özgürlük anlayışlarının detaylı bir karşılaştırması için bkz., Atilla Yayla, *Liberal Bakışlar,* a.g.e., s. 158-169.

toplumsal kurumların ilk erdemi olarak tanımlayan ve adalet üzerine inşa edilen bir toplumda sahip olunan dokunulmazlıkların, toplumun esenliği ve toplumsal çıkarlar adına bile olsa ihlal edilemeyeceğini söyleyen Rawls'a göre, adalet, başkaları tarafından paylaşılan daha büyük bir iyi adına bile olsa, insanların özgürlüklerinin ellerinden alınmasına izin vermez (Rawls, 1999:3). Rawls hakkaniyet olarak adalet ilkesinin iki kısım ve amacı içkin olduğunu söyler. İlki, her bir kişinin, herkesin temel özgürlüklerinin eşit olarak sağlandığı bir sistemde yaşaması; ikincisi ise toplumsal ve iktisadi eşitsizliklerin, hem herkese adil bir fırsat eşitliği sunacak hem de elverişsiz şartlarda yaşayanlara daha fazla fayda sağlayacak şekilde düzenlenmesidi. (Rawls, 1999: 302). [6]

Görüldüğü gibi liberal düşüncenin önde gelen düşünürleri, liberalizmin birey merkezli yaklaşımına paralel bir şekilde özgürlüğü, birey olmanın olmazsa olmaz koşulu olarak ele almakta ve eşitliği, bireysel özgürlüğe yaptığı/yapacağı katkı bağlamında değerlendirmektedirler. Bu anlayışta, birey ve bireysel özgürlüğe yapılan bu vurgunun doğal uzantısı olarak da, toplum, birey olmadan varlığından söz edilemez bir olgu haline indirgenmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yukarıda görüldüğü üzere, liberalizmin birey hesaba katılmadan dikkate almadığı toplumun, pozitivist anlayış açısından merkeze alınarak dizayn edilebilir bir aygıt olarak görülmesi, bu iki anlayışın daha baştan temel "aktör"e ilişkin bir radikal bir farklılığı haiz olduklarına işaret etmektedir. Birisinde ana aktör "birey", iken öbüründe "toplum"dur. Toplumu istenildiği gibi dizayn edilebilir yekpare bir bütün olarak gören anlayışlar, doğal olarak, toplumdan yola çıkarak bireyleri ikinci planda gören bir karaktere sahip olacaklardır ki, pozitivizmin yaklaşımı da bu yöndedir. Liberal bakışın ise, hem devletin bir ideolojisi olmaması gerektiğine dair yaklaşımı hem

[6] Dworkin de liberalizmin eşitlik ile olan bağına parmak basarak, en azından Kant'tan beri, siyaset kuramının temel sorularından birinin, hükümetin vatandaşlara eşit davranmasının ne anlama geldiği sorusu olduğunu söyler ve bu sorunun, ilki, hükümetin iyi hayat olarak tanımladığımız şey karşısında tarafsız olması, ikincisi ise, hükümetin bu konuda tarafsız olamayacağı, çünkü insanın ne olması gerektiğine bağlı bir kuram olmadan vatandaşlarına eşit davranamayacağı olmak üzere iki temel yaklaşım olduğunu belirtir. Ona göre birinci eşitlik kuramı, siyasi kararların birey ve toplumun değerlerinden bağımsız olması gerektiğini öngörürken, ikinci kuram, eşit davranma fikrinin insan ya da hayat için neyin iyi olduğu

de tek tek bireyler üzerinden toplumsal bir dizaynın olası zorluğuna işaret eden birey merkezli vurgusuyla, toplum mühendisliğini olumsuzlayan bir tavır sergilediği görülmektedir.

Ancak, Dworkin'in ısrarla vurguladığı, liberalizmin, devletin bireylerin kabul ettikleri farklı değerler konusunda tarafsız olmasının (Dworkin, 2006: 16) mümkün olup olmadığı ve/ya da bunun sağlanıp sağlanamayacağı ve devletin sahip olduğu hukuki düzenleme hakkının bireysel özgürlüklerle çelişip çelişmediği gibi dünden bugüne hep tartışıla gelmiş hususlar bir yana, biz, liberalizmin olgu-değer ayrımı konusunda paralellik arz ettiği ve akıl, bilim ve ilerleme gibi değerler konusunda bir benzerlik içerisinde olduğu pozitivizmle (Arblaster, 1984: 79-83) olan bağının sadece bu epistemoloji ile sınırlı olmadığı/olmayacağı düşüncesindeyiz. Liberalizmin öngördüğü bireysel özgürlüklerin güvence altına alınmasının aynı zamanda iyi düzenlenmiş/düzenlenecek bir toplumun olmazsa olmaz koşulu olduğunu görmüştük. Bunu sağlayacak, yani, rasyonel esaslara uygun bir yasama faaliyetiyle, bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak, üstün emredici güç olan devletin, bu buyurgan gücüyle bireysel özgürlükler arasındaki çelişkinin de farkında olan liberalizm, bu çelişkiyi en aza indirmek için de, devletin, siyasi, ekonomik faaliyetini asgariye indirmeyi öngörmektedir. Ama bize göre asıl problem de buradan kaynaklanmaktadır. Yani, liberalizm, her ne kadar birey öncelikli bir toplum ve devlet öngörse de, toplumsal yaşamda bireylerin sahip oldukları değerlerin belirleyiciliğini yadsıyarak, objektiflik adına değerlerinden boşaltılmış amorf bireyler oluşmasına yol açacak bir sakıncayı da beraberinde getirmekte, böylelikle, Horkheimer'in ifadesi ile: "*Kitle kültürünün sunduğu bütün araçlar ve kolaylıklar, bireysellik üzerindeki toplumsal baskıları güçlendirmekte ve bireyin direnme imkânını, modern toplumun atomize edici işleyişi içinde kendini koruma imkânını elinden almaktadır.*" (Horkheimer, 2002: 166)

Kuşkusuz, liberal teorinin en temel özelliklerinden biri olduğu yukarıda belirtilen, bir müdahele olmaksızın toplumun kendisi için en faydalı sonuca, yani, "kendiliğinden doğan düzen"e ulaşacağı varsayımı; pozitivizmin, toplumun pozitif kurallara göre dizayn edilmesi/edilebilirliği anlayışına taban tabana zıt bir mahiyet arz etmektedir. Ancak, liberal teorinin toplumsal sistemin müdahalesiz, mutlaka doğal bir düzene kavuştuğu/kavuşacağı anlayışı, aslında onun, birey ve bireysel özgürlükleri

---

hakikatinden yola çıkmaktadır ve liberalizm de bu ilk anlayışı temel almaktadır. Bkz., Ronald Dworkin, "Liberalizm", (Çev., Eylem Özkaya), *Liberaller ve Cemaatçiler,* içinde, a.g.e., s. 61,62.

merkeze alan anlayışıyla paradoksal bir çelişkiyi de içinde barındırmaktadır. Çünkü liberal teorinin en önemli parametrelerinden "kendiliğinden doğan düzen", bireysel değil toplumsal bir duruma tekabül etmektedir ve öngörülen bu düzen içinde bireyler edilgen birer figür olmaktan öte bir belirleyiciliğe sahip de değildirler. Her ne kadar bireylerin, liberalizmin öngördüğü doğalarından kaynaklanan reflekslerle toplumsal yapıyı oluşturması ve zor kullanmaya yetkili devletin bireyin bu etkinliğinin önündeki engelleri ortadan kaldırarak özgürlüğünü garantilemesinin, birey ve toplum/devlet arasında bir karşılıklılık oluşturduğu ve bunun söz konusu çelişkiyi ortadan kaldıracağı iddia edilebilse de, bu doğal düzenin, liberal teori tarafından toplumun geleceği için bir ideal olarak sunulması (Mahçupyan, 1996: 22) bireyi, bu düzenin basit bir savunucusu durumuna düşürmektedir. Mahçupyan'ın ifadesiyle: "*Bu birey, 'doğal düzeni' oluşturan, etken bir varlık değil, 'doğal düzenin' sürdürülmesi için gerekli özelliklere sahip edilgen bir varlıktır"* (Mahçupyan, 1996: 23).

Görüldüğü üzere tüm bu handikapların önceliğini tartışmalı hale getirdiği liberal birey, teorik olarak, pozitivizmin adeta hiçleştirdiği bireyi ile bir arada anılamasa da, pratik açıdan, birey ve toplumun dizayn edilebilirliğine imkan vermesi açısından az da olsa bazı noktalarda kesişebilmektedir. Kuşkusuz, makalemizde de göstermeye çalıştığımız üzere, bu iki anlayış, çıkış noktaları, öncelikleri ve metodolojileri açısından asla aynı fotoğraf içine konulamayacak bir farklılık arz etmektedir. Ancak biz, tüm paradigmasını birey ve toplumun dizayn edilebilirliği üzerine kurmuş olan pozitivizmin karşısında, alabildiğince bireysel hak ve özgürlüklere vurgu yapan ve böyle bir düzenlemeyi şiddetle reddeden liberalizmin de, kendi bireylerini, edilgen birer varlık haline getirecek bir paradoksu içkin olduğuna dikkat çekerek, bunun sonucu olarak, hiç de öngörmediği bir toplum mühendisliğinin aktörü durumuna düşebileceğini tartışmaya çalıştık.

KAYNAKLAR

Arblaster, A.(1984), **The Rise and Decline of Western Liberalism,** Oxford: Basil Blackwell, 1984.

Berten, A.- Silveria P.- Pourtois H. (2006), **Liberaller ve Cemaatçiler,** (Çev., Z. Özlem Üskül Engin), (Der. A. Berten- P. da Silveria- H. Pourtois), Dost Kitabevi, Ankara.

Chalmers, A. (1994), **Bilim Dedikleri,** (Çev., Hüsamettin Arslan), Vadi Yayınları, Ankara.

Comte, A. (2001), **Pozitif Felsefe Kursları**, (Çev., Erkan Ataçay), Sosyal Yayınlar, İstanbul.

Dindar, B.(1988), **Emmanuel Mounier'de Personalizm**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Durkheim, E. (2010), **Sosyolojik Yöntemin Kuralları,** (Çev, Cemal Bâli Akal), Dost Kitabevi, Ankara.

Dworkin, R. (2006), "Liberalizm", (Çev., Eylem Özkaya), **Liberaller ve Cemaatçiler ,** Dost Kitabevi, Ankara.

Erdoğan, M. (1996), "Hangi Liberalizm", **Diyalog**, S.1.

Etan, A. (1997), "Kişilik ve Eğitim", **Yüzyılımızda İnsan Felsefesi**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Haz., İoanna Kuçuradi, Ankara.

Giddens, A. (2002),"Pozitivizm ve Eleştiricileri", (Çev., Levent Köker), Tom Bottomore-Robert Nisbet, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, içinde, (Haz., Mete Tunçay-Aydın Uğur), Ayraç Yayınları, Ankara.

Hayek, F. A. (1948), **Individualism and Economic Order**, The University of Chicago Pres, London.

Hayek, F. A. (1978), **The Constitution of Liberty**, The University of Chicago Pres, Chicago.

Horkheimer, M. (2002), **Akıl Tutulması**, (Çev., Orhan Koçak), Metis Yayınları, İstanbul.

Köker, L.(1990), **İki Farklı Siyaset**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Lindsay, A.D. (1930-35), " İndividualism" **Encyclopedia of the Social Sciences,** New York, ,Cilt VII

Lukes, S. (2006), **Bireycilik**, (Çev. İsmail Serin), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Mahçupyan, E. (1996), Liberalizmi Anlamak: Temeller, İşlevler ve İkilemler., **Diyalog** , S.1.

Mardin, Ş. (1993), **İdeoloji,** İletişim Yayınları, İstanbul .

Mill, J.S. (1997), **Hürriyet,** (Çev., Mehmet Osman Dostel.), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Özügül, O. (1991), **Pozitivizm ya da Mantık Olarak Felsefe,** Us Yayıncılık, İstanbul.

Rawls, J. (1999), **A Theory of Justice,** Oxford Üniversity Press, Oxford.

Simmel, G. (2009), **Bireysellik ve Kültür**, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.

Tocqueville A. (1994). **Amerika'da Demokrasi,** (Çev., İhsan Sezal-Fatoş Dilber), Yetkin Yayınları, Ankara.

Ural, Ş. (1986), **Pozitivist Felsefe**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yayla, A. (1993), **Liberal Bakışlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Yayla, A. (1996), "Liberalizm Ne Değildir?". **Diyalog**, S.1.